

N.V. FEDOROVA. FORMATION OF HUMANISTIC PEDAGOGICAL POSITION DURING PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPEECH THERAPISTS

This article analyzes the conceptual bases of the formation of the future speech therapists' humanistic pedagogical position during their professional training. The concept of the humanistic pedagogical position is based on the humanistic paradigm of pedagogic as a subject-subjective interaction between a teacher and a child and requires an educator's adoption of professional solutions based on the deep understanding of the essence of the teaching processes, emerging in the controversial social and educational conditions. The meaning of formation of the speech therapist's humanistic pedagogical position is revealed. Humanistic pedagogical position of a speech therapist is being considered as setting on personality of a child, his/her understanding and acceptance of the ability to perform various types of interaction. Its formation is connected with the upbringing in the future teachers' of the attitude towards themselves as a subject of humanistic transformation in the educational process within general pedagogical and methodical preparation by means of integration of professional disciplines, filling in the students' activity by humanistic sense during practice, involving in the research work.

Key words: humanistic pedagogical position, speech therapist, humanistic education, subject-subjective interaction, professional training.

Рекомендовано до друку.

Д-р. пед. наук, проф. Т.В. Потапчук.

Одержано редакцією 24.05.2017 р.

УДК: 378. 048. 4

М.С. ЯНЦУР

ГУМАНІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

У статті визначено та обґрунтовано основи гуманістичного аспекту професіологічної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання та технологій. Розкрито зміст цього аспекту з позицій діяльнісного підходу. Описано загальну схему системного професіографування трудової діяльності людини як основи професіологічної підготовки цих вчителів.

Ключові слова: гуманістичний аспект, професіологія, трудова діяльність, професіографування, вчитель трудового навчання та технологій.

Пріоритетним напрямом оновлення сучасної освіти, як зазначено в ряді відповідних державних документів, є сприяння розвитку і формуванню творчого потенціалу особистості. В умовах модернізації української освіти спрямування на гуманізацію та демократизацію взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах надають можливості для розкриття творчості, розвитку ініціативи, активізації пізнавальної діяльності особистості. Але це неможливо зробити без підведення учня до свідомого і вільного вибору своєї професії. А для цього він повинен добре знати світ професій країни в цілому і свого регіону зокрема. Надавати таку допомогу школяру повинні всі вчителі і особливо вчитель трудового навчання та технологій, адже він безпосередньо пов'язаний з сучасним виробництвом. І зробити це він зможе лише за умови відповідної професіологічної підготовки.

Значимість професіологічної підготовки педагогів та фахівців з профорієнтації, основою якої є професіографія, та її необхідність, розкрито в працях відомих вчених: В.Є. Гаврилова, М.М. Захарова, В.П. Зінченка, Є.М. Іванової, С.Я. Карпіловської, Є.О. Клімова, Б.Ф. Ломова, Є.М. Павлютенкова, К.К. Платонова, М.С. Пряжнікова, Є.С. Романової, О.Д. Сазонова, В.К. Сидоренка, В.Д. Симоненка, В.В. Синявського, І.П. Тітової, Б.О. Федоришина, В.В. Чебишевої, С.М. Чистякової та ін., а також в ряді наших публікацій [8; 9; 10; 12]. Як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури, теоретичні основи гуманістичного підходу у підготовці вчителів висвітлені в наукових працях Г.О. Балла, С.У. Гончаренка, І.Ф. Зязюна, В.Г. Кременя, Є.О. Клімова, Б.Ф. Ломова, В.О. Огнев'юка, О.Я. Савченко, В.О. Сластьоніна та ін. Гуманістичний підхід в професійній підготовці вчителів трудового навчання і технологій не зводиться до якихось конкретних технологій чи методів – це цілісна орієнтація, в основі якої лежить перебудова особистісних установок педагога. Найважливішим в реалізації цього підходу є не формування у студентів якихось нормативних знань, а розвиток механізмів самоучіння, саморозвитку, самовиховання із врахуванням індивідуальних здібностей кожного з них.

Метою статті є визначення й обґрунтування основ гуманістичного аспекту професіологічної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання та технологій в системі базової вищої педагогічної освіти.

Зміст професіологічної взагалі і професіографічної зокрема підготовки майбутніх вчителів трудового навчання та технологій розкрито нами в ряді праць [9; 10; 11; 12] і відповідній програмі навчальної дисципліни «Професіологія» [7] та навчальному посібнику [11]. Тому розглянемо лише гуманістичний аспект цієї підготовки, виходячи з позицій діяльнісного підходу, адже компетентний фахівець повинен вміти самостійно здобувати і застосовувати на практиці нові знання й навички. А для цього коротко розкриємо суть трудової діяльності людини та її складові. Уявити життя людини без діяльності неможливо. В ній вона зароджується як особистість, розвивається і функціонує. Тому пізнання трудової (професійної) діяльності, більшою, ніж будь-якою іншою, мірою дозволяє пояснити ті суб'єктно-суб'єктні, суб'єктно-об'єктні взаємозв'язки, які обумовлюють діяння і поведінку людини. Це пов'язано з тим, що трудова діяльність об'єктивно задана та нормативно зафіксована в спеціальній документації, і яка є орієнтиром, в рамках якого людина реалізує себе як індивід, активний діяч і спеціаліст.

© М.С. Янцур, 2017

Трудова діяльність є складним багатознаковим об'єктом, адже об'єднує два зовсім різні складноорганізовані утворення: людину (суб'єкт праці) та трудовий процес (об'єкт праці), кожне з яких має самостійну об'єктивно виражену структуру і специфічно представлене. Останнє обумовлене ще й неповторністю (індивідуальністю) кожної людини, різноманітністю видів трудових процесів і їх спеціалізацією. Так структура суб'єкту праці включає наступні характеристики: особистісні (інтереси, мотиви, ціннісні орієнтації, свідомість та ін.), психологічні (когнітивні, мнемічні, комунікативні, сенсорні, сенсомоторні та ін.), психофізіологічні (емоційно-вольова регуляція, здоров'я, типологія нервової системи) і психологічні одиниці діяльності (дії, операції). Структура об'єкту праці включає предмет праці, засоби праці (знаряддя, прийоми, способи), завдання, операційно-технічні дії та умови праці (соціально-економічні, гігієнічні, соціально-психологічні та організаційні). Порушення взаємодії між будь-якими з названих суб'єктно-об'єктних складових призводить або до страждань людини (невдоволеність працею, швидка втомлюваність, дратівливість), або до зниження економічної ефективності її праці (брак, низька продуктивність), а іноді до того й іншого одночасно.

З позицій системної методології трудова діяльність людини належить до системного об'єкту, адже є цілісною складноорганізованою структурою, яка містить два компоненти: "суб'єкт праці" (людина) та об'єкт праці" (трудова діяльність), котрі нормативно взаємопов'язані загальними соціально-технічними і економічними завданнями. Хоча, безумовно, ці компоненти не можна вважати рівнозначними, бо саме від людини більшою мірою залежить ефективність функціонування всієї системи. Суб'єкт праці не просто взаємодіє з об'єктом праці, він контролює роботу як її окремих складових, так і всієї системи в цілому. У разі необхідності, людина свідомо здійснює або саморегуляцію, або корекційний вплив на будь-які параметри об'єкту праці.

Як зазначає С.М. Іванова, перед психолого-педагогічною наукою проблема вивчення людини в трудовій діяльності постає в трьох соціально означених аспектах: науковому, практичному та гуманістичному. Як правило, розвиток тих чи інших галузей наукових знань відбувається через потреби практики, але ефективне вирішення будь-якого практичного завдання може бути забезпечене лише в тому випадку, якщо існують науково обґрунтовані теоретико-методологічна та методична стратегія і тактика їх реалізації. Це в свою чергу створює умови для вирішення практичних завдань з гуманістичних позицій [2].

Гуманістичний аспект, який для психології і педагогіки є центральним, ставить в основу дослідження проблему взаємовідповідності людини і професії, яку можна розглянути при вивченні трьох питань: Що повинна людина? Що вона може? До чого прагне (про що мріє)? Дослідження цих питань у взаємозв'язку дозволить зорієнтуватися, чи буде людина задоволена обраною нею працею, чи зуміє досягти необхідного рівня професіоналізму і вдосконалення, а також реалізувати свої мрії та можливості, зберігаючи при цьому здоров'я. Такий підхід дозволяє не лише прогнозувати позитивну чи негативну картину характеру взаємовідповідності людини і професії, але й визначити можливості її забезпечення і виробити необхідні засоби (форми, прийоми і методи) формуючого, регулюючого або корекційного психологічного впливу. До того ж, досягнення шуканої взаємовідповідності корисне як для людини (суб'єкту праці), так і для практики, тобто для ефективного вирішення соціально-економічних і соціально-технічних завдань на основі сучасних науково-технічних перетворень (наприклад, автоматизації і роботизації праці). Це пов'язано з тим, що проблеми професійної готовності, придатності квадрів, їх формування і адаптації, кар'єрного зростання та стабілізації; проблеми професійної втомлюваності (працевдатності), безпеки праці, стимулювання, браку і конфліктності в трудових колективах, як показують чисельні дослідження [1; 2; 3; 4; 6 та ін.], обумовлені і недосконалістю умов та організації праці і тим, що не кожній людині вдається їх перебороти навіть за дуже високої мотивації та професійної кваліфікації. Ці питання розкривають практичний аспект проблеми вивчення людини в трудовій діяльності. Тут завдання прикладної психології полягає у вивченні суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків, тобто тих взаємозв'язків, які, з одного боку, сплановані в конкретній професійній структурі та нормативно задані в технології, технічних завданнях, інструкціях, правилах поведінки в процесі праці і т. д. і людина змушена здійснювати трудовий процес в цих рамках, а з іншого – залежать від вивчення того, як сам суб'єкт праці реально будує ці взаємозв'язки, наскільки вони психологічно та психофізіологічно оптимальні для нього і економічно ефективні для виробництва. [2]

Для того, щоб забезпечити вирішення першого і другого аспектів в межах завдань прикладної психології (психології праці, інженерної психології та ергономіки) необхідно розробити методологічно і теоретично обґрунтовану технологію організації та проведення психологічного вивчення людини в трудовій діяльності. В психології праці, як галузі науки, виділяється чотири головних ланки – напрямки її розвитку: "теоретичний пошук, цілеспрямовані фундаментальні дослідження, прикладні дослідження і (на вищому рівні корисності) придатні для безпосереднього практичного впровадження розробки", при цьому визначається і "ядро психології праці як науки: це галузь психології, яка вивчає умови, шляхи і методи науково обґрунтованого вирішення практичних завдань у галузі функціонування та формування людини як суб'єкта праці" [3, 85].

Отже, завдання науки в цьому випадку полягає в розробці концептуальних схем дослідження, моделей діяльності; побудові теоретичних концепцій і гіпотез, виборі засобів та методів їх реалізації на основі не лише сучасних психологічних, а й філософських, соціологічних, педагогічних, економічних і технічних поглядів.

Для вивчення суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків, які обумовлюють реалізацію трудової діяльності, важливо підібрати такий концептуальний апарат, який би одночасно відповідав сучасному розвитку методології наукового пізнання та був адекватним емпіричному об'єкту дослідження. Одним з таких концептуальних апаратів можна вважати теорію діяльності О.М. Леонтьєва [5].

Діяльність в цій теорії розглядається як філософська категорія. Вона "входить до предмету психології, але не особливою своєю "частиною" чи "елементом", а своєю особливою функцією. Це функція покладання суб'єкта в предметній дійсності та її перетворення в форму суб'єктності" [5, 92]. Психологічний аналіз діяльності полягає "не

у видаленні з неї її внутрішніх психічних елементів для подальшого відокремленого їх вивчення, а в тому, щоб ввести в психологію такі одиниці аналізу, які несуть в собі психічне відображення в його невід'ємності від породжуючих його і ним опосередкованих моментів діяльності людей" [5, 12-13].

В загальній структурі діяльності О.М. Леонтьєв виділив її макроструктуру, представлену наступними одиницями: окремою (особливою) діяльністю, дією і операцією. Одиниці аналізу діяльності мають чітко окреслений психологічний зміст, адже вони виділяються не тільки на основі об'єктивно-предметних умов праці, а у взаємозв'язку з інтимно-особистісним відношенням суб'єкта до реальних об'єктивно-предметних умов діяльності. Так, діяльність ("особлива") "відповідає визначеній потребі суб'єкта, прагне до предмету цієї потреби, згасає в результаті її задоволення ...". "Предмет діяльності є її дійсний мотив", який відповідає визначеній потребі [5, 102]. Дія – "процес, підпорядкований уявленню про той результат, якого потрібно досягти, тобто процес, підпорядкований свідомій меті" [5, 103]. До того ж, дія розглядається в двох аспектах: інтенційному (що повинно бути досягнуто) і операційному (як, яким способом це може бути досягнуто), останній "визначається не метою як такою, а об'єктивно-предметними умовами її досягнення. Операційний аспект дії відноситься до операції, так як поняття операції співвідноситься з умовами здійснення дії, які визначають способи її реалізації" [5, 107]. Особливість аналізу, який дозволяє виділити названі одиниці, полягає в тому, що він використовує не поділ живої діяльності на елементи, а розкриває внутрішні відносини, які її характеризують. Це відносини, за якими приховуються перетворення, які виникають під час розвитку діяльності, в її русі. Самі предмети здатні набувати якості спонукань, цілей, знарядь лише в системі діяльності людини: вилучені зі зв'язків цієї системи, вони перестають існувати як спонукання, як цілі, як знаряддя. Дослідження діяльності потребує аналізу саме її внутрішніх системних зв'язків, адже окремі "створюючі" системи діяльності рухомі та змінні. Кожна з них може ставати дрібнішою або, навпаки, включати в себе одиниці, раніше відносно самостійні. "Діяльність є процес, який характеризується постійними трансформаціями" [5, 110]. Наприклад, те, що є метою діяльності, за зміни умов може стати її способом і, навпаки, способи діяльності можуть стати її метою і т. д.

Вказані типи одиниць відповідають різним рівням (соціально-психологічному, психологічному і психофізіологічному) будови діяльності, і кожна з них є системою взаємопов'язаних одиниць попереднього рівня. В цілісному ж акті діяльності порівнева і міжрівнева організації реалізуються в об'єднанні функційно визначених процесів (елементів), підпорядкованих одному й тому ж мотиву.

Цей концептуальний апарат забезпечує вибір об'єкту дослідження (ним може бути або вся діяльність, або будь-який її етап, фрагмент конкретної трудової діяльності), дозволяє виділити макроструктуру діяльності та вивчити взаємозв'язки специфічних мотиваційних, когнітивних і операціональних складових макроструктури, завдяки наступним одиницям аналізу: "окрема діяльність", "дія" і "операція".

"Окрема діяльність" вирізняється з загального потоку діяльності за різними ознаками: формою, способом здійснення, емоційною напруженістю, характеристиками простору і часу, фізіологічними механізмами і т. д. [5, 102]. Залежно від того, якого значення набуває та чи інша ознака для суб'єкта і чи виступає ця ознака або сукупність аналогічних ознак для суб'єкта як основний предмет діяльності, який спонукає людину мобілізувати всі свої можливості (волю, увагу, знання, вміння і т. д.) і виділяється діяльність, психологічна структура якої підлягає вивченню. "Дії" виділяються на основі конкретних завдань, які повинен вирішити суб'єкт праці, наперед уявляючи способи їх досягнення та кінцевий результат. Завдання ж розглядається як мета діяльності, яка задана у визначених умовах. "Операції" виділяються за способом здійснення дії і є, начебто, чисто "технічним" складом дії.

Виділені "одиниці" взаємопов'язані і при вивченні діяльності розглядаються у взаємодії як цілісний процес, який характеризується постійними трансформаціями. Тому, суб'єктно-об'єктні взаємозв'язки, тобто взаємозв'язки між одиницями структури суб'єкту праці та одиницями структури об'єкту праці повинні розглядатися на трьох рівнях аналізу: нормативно-параметричному, морфологічному і функційному [2].

Які ж ознаки суб'єкту і об'єкту праці слід аналізувати на нормативно-параметричному рівні? Це повинні бути такі нормативно зафіксовані (в технічних, юридичних, наукових та інших джерелах) характеристики суб'єкту й об'єкту трудової діяльності, які дозволяють їх розпізнати, оцінити, змінити, ідентифікувати та порівняти. Так, до значимих ознак суб'єкту праці можна віднести наступні групи: 1) фундаментальні ознаки (вік, загальна та спеціальна освіта, стаж роботи, стан здоров'я: зір, слух, дихальна та серцево-судинна система, фізична витривалість і ін.); 2) психологічні ознаки (загальний рівень розвитку когнітивних, перцептивних, психомоторних, мнемічних, комунікативних та інших здібностей); 3) ознаки особистості (інтереси, установки, ціннісні орієнтації, соціальні мотиви й цілі); 4) ознаки типології нервової системи. Всі перераховані ознаки взаємопов'язані, їх функціонування взаємообумовлене.

До значимих ознак об'єкту праці, які повинні бути проаналізовані на нормативно-параметричному рівні, відносяться ознаки предмету та засобів праці, а також допустимі нормативи їх взаємодії і умови праці (гігієнічні, соціально-психологічні та організаційні). Наприклад, ознаками предмету і засобів праці є розміри, форма, колір, будь-які позначення, просторове розташування або переміщення; твердість, гнучкість, звук, запах, яскравість та ін., тобто всі ті характеристики, орієнтуючись на які, суб'єкт праці вирішує завдання. Поряд з ознаками конкретної трудової діяльності слід звернути увагу й на ознаки, які характеризують трудовий процес з громадської, соціальної точки зору, які передбачають норму поведінки людини в трудовому колективі.

На "морфологічному (субстратному)" рівні аналізу у визначеній нормативно заданій послідовності виділяються основні одиниці структури суб'єкту й об'єкту праці. Наприклад, структура суб'єкту праці може включати: мотиви, цілі, психічні процеси, психологічні дії. Структура об'єкту праці може бути подана наступними одиницями: завдання трудового процесу, функції суб'єкту праці, операційно-технічні дії.

На функційному рівні досліджуються взаємозв'язки як у структурах суб'єкту й об'єкту праці ("вертикальні" взаємозв'язки), так і суб'єктно-об'єктні ("горизонтальні" взаємозв'язки). В структурі об'єкту праці взаємозв'язки

досліджуються між предметом, засобами і завданнями трудового процесу, а в структурі об'єкту праці – мотиваційно-когнітивні та емоційно-вольові й операторні взаємозв'язки. При вивченні суб'єктно-об'єктних взаємовідносин вони можуть розглядатись на різних рівнях аналізу (нормативно-параметричному, морфологічному та функційному). Наприклад, задана частота і швидкість подання інформації на індикаторі та можливість зорової системи її сприймати (нормативно-параметричний рівень) або аналіз зв'язку між операційно-технічними діями трудового процесу і характером реалізації актуалізованого при їх виконанні сенсомоторного процесу (рівень функційно-структурного аналізу). Аналіз взаємозв'язків морфологічних структур суб'єкту й об'єкту праці дозволяє визначити ступінь складності трудової діяльності.

Поряд з методологією системного пізнання людини в трудовій діяльності для забезпечення вирішення даної проблеми вимагається використання теоретико-емпіричних знань не лише з психології, але й з інших галузей науки. Це пов'язано з тим, що трудова діяльність є багатоозначковим об'єктом і її дослідження спрямовані на розв'язок дуже широкого кола практичних завдань: професійної орієнтації та консультації; підвищення професійної працездатності, соціально-психологічної та трудової реабілітації хворих; вдосконалення системи професійного навчання; професійного підбору, відбору і розподілу кадрів, а також їх атестації; проектування і реконструкції трудової діяльності, професійної переорієнтації та ін. Тому проблема вивчення людини в трудовій діяльності й вимагає комплексного наукового забезпечення. Для цього необхідним є такий методичний "інструмент", який дозволить цілеспрямовано здійснювати збір, аналіз і синтез всієї інформації, необхідної для вивчення людини в трудовій діяльності, з метою вирішення конкретних соціально-економічних завдань на гуманістичній (психологічній) основі. Таким інструментом є професіографія.

Професіографія була розроблена ще в 20-30-х роках ХХ ст. вітчизняними психотехніками як підхід до вивчення трудової діяльності з метою вирішення різних практичних завдань. Суть такого підходу, як її визначали самі психотехніки, була виражена поняттям "професіографія" – описово-технічна і психофізіологічна характеристика різних видів професійної діяльності. Цей підхід був оснащений спеціальними методичними та практичними засобами: принципами, методами дослідження, аналізу та інтепритації інформації про професію, а також схемами її збору й опису.

Програма вивчення людини в трудовій діяльності, згідно виділених принципів, може бути складена за типом професіографічного підходу до дослідження даної проблеми, але модифікованого з позицій системної методології, тобто такого підходу, який забезпечить пізнання та опис як суб'єктно-суб'єктних і об'єктно-об'єктних, так і суб'єктно-об'єктних характеристик конкретної праці в їх взаємозв'язку. Реалізація в професіографії методології системного дослідження можлива за умови, якщо будуть виділені структури об'єкту і суб'єкту праці. В даному випадку об'єкт праці – це конкретний трудовий процес, нормативно заданий, який включає предмет, засоби (знаряддя) та завдання праці, а також правила виконання роботи (технологія трудового процесу) і умови її організації (соціально-психологічні, мікрокліматичні та управління: нормування, планування і контроль). Він має визначену соціальну спрямованість та структуру, історію та перспективи розвитку. Суб'єкт – це "носіє" предметно-практичної діяльності та пізнання (індивід або соціальна група); джерело активності, спрямованої на об'єкт". Структура суб'єкту праці вимагає двохаспектного розгляду. З одного боку, вона теж повинна бути нормативно заданою, для того, щоб компоненти цієї структури за змістом та побудовою відображали в загальних рисах процес формування суб'єкту праці. З іншого боку – важливо враховувати індивідуальні особливості властиві кожному суб'єкту праці за цілим рядом показників: віковими, особистісними, психологічними та психофізіологічними, які дозволяють розглядати суб'єкт праці як саморегулюючу, динамічну, складноорганізовану, формуючу систему. Найбільш адекватно структуру суб'єкту праці розкривають наступні компоненти: об'єктивні показники (вік, здоров'я, освіта, стаж роботи, успішність роботи чи навчання); інформованість про професію, її узагальнене уявлення; конкретні знання про об'єкт праці (трудова діяльність); усвідомлення самої професії, її соціальної ролі та значимості конкретних знань, які забезпечують виконання трудових завдань на основі інтересу або до змісту, або до процесу, або до результату праці; особистісний зміст цієї діяльності, ставлення до неї; цілі діяльності, образи та уявлення процесу виконання і досягнення результату праці; психологічні дії та операції; функційний стан та індивідуальний стиль діяльності, як засіб саморегуляції. [1; 2]

Для реалізації перерахованих принципів системної професіографії необхідно наступне: загальна схема вивчення суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків; комплекс методів, який структурований у визначеній взаємозбагачуючій послідовності їх використання; правила організації диференційованого професіографування.

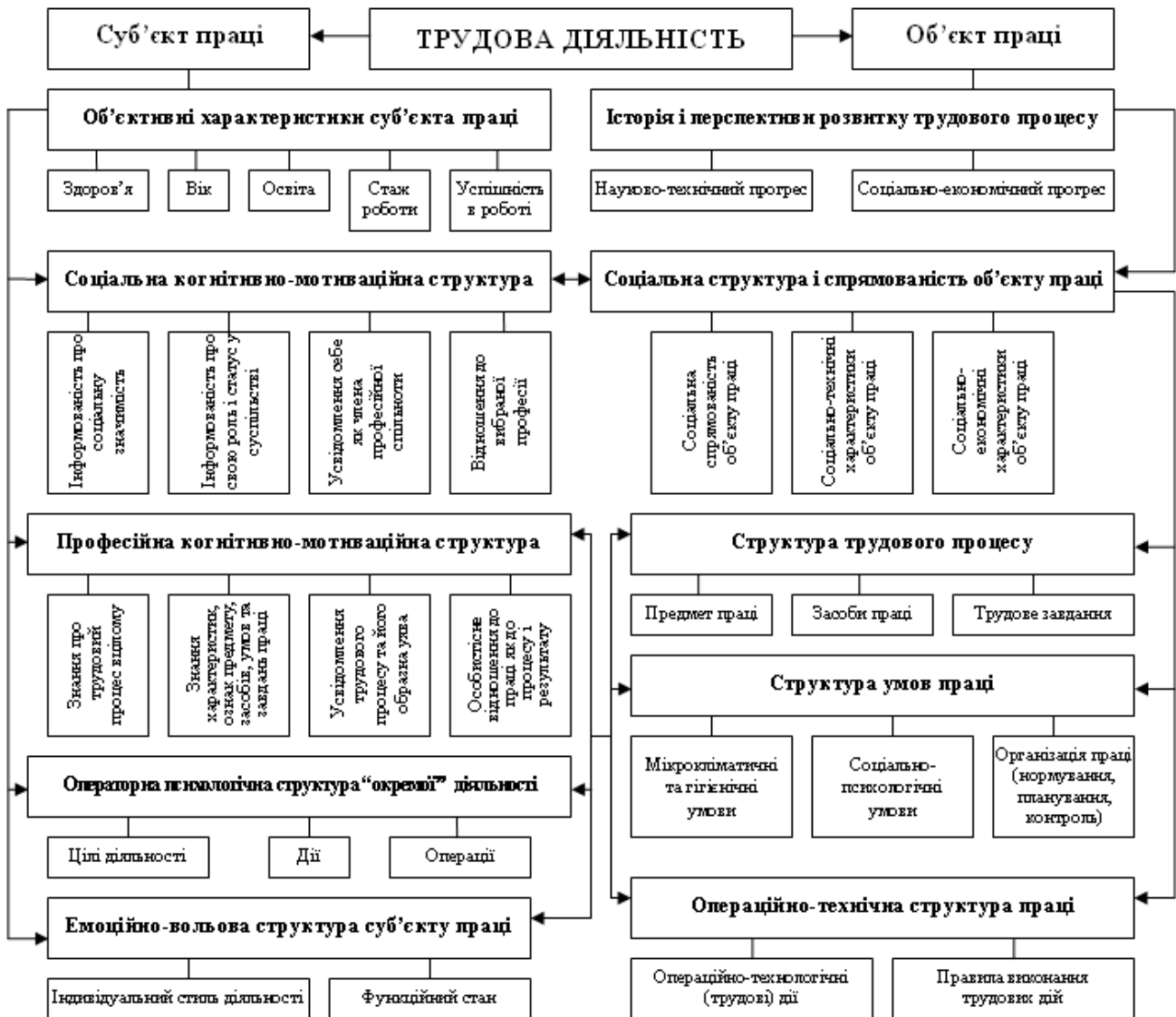
Спираючись на вищевикладені положення організації системної професіографії та її завдання Є.М. Іванова запропонувала загальну орієнтовну схему професіографування трудової діяльності людини (мал. 1). Ця схема розкриває морфологічну структуру трудової діяльності як системи, функціонування якої забезпечується взаємодією суб'єкту праці з об'єктом праці. [2]

Взаємодія ж обумовлена рівнем та напрямком розвитку мотиваційних, когнітивних, операторних та емоційно-вольових компонентів структури суб'єкту праці, а також організацією взаємодії компонентів структури об'єкту праці: трудового процесу, умов праці та операційно-технічної структури праці. Професіографування в рамках даної схеми повинно здійснюватись таким чином. Спочатку вивчається і описується нормативно задана структура об'єкту праці, а вже потім можуть бути виділені конкретні показники (критерії) дослідження структури суб'єкту праці або побудована гіпотетична модель його діяльності. Для визначення показників дослідження суб'єкту праці необхідно виділяти лише такі ознаки об'єкту праці, які, з одного боку, передбачають успішність виконання роботи в цілому, а з іншого – вимагають високої мобілізації здібностей і можливостей людини. Дана схема також забезпечує вивчення трудової діяльності на трьох рівнях аналізу: нормативно-параметричному, морфологічному та функційному. [2]

На нормативно-параметричному рівні вивчаються ознаки та характеристики компонентів структур об'єкту праці: соціальної (соціально-технічні та соціально-економічні); трудового процесу (предмету та засобів праці і трудового завдання); умов праці (мікрокліматичних і гігієнічних, соціально-психологічних та організаційних);

операційно-технічної (операційно-технологічних дій та правил їх виконання). На цьому ж рівні аналізу вивчаються об'єктивні показники суб'єкту праці (вік, здоров'я, освіта, стаж роботи, успішність у роботі або навчанні). Морфологічний рівень аналізу розкриває нормативно задану побудову взаємодії компонентів структури об'єкту праці: трудового процесу та умов праці, інтегрованих в операційно-технічній структурі праці. Ця побудова обумовлює морфологічну будову центральних компонентів структури суб'єкту праці: професійну когнітивно-мотивційну; операторну (пізнавальну, мнемічну, комунікативну, сенсомоторну та ін.); емоційно-вольову. На функційному рівні аналізу нормативно-параметричні та морфологічні характеристики суб'єкту й об'єкту праці інтегруються в реальній діяльності та виявляються в її операторній структурі й емоційно-вольовій регуляції суб'єкту праці, при її виконанні.

Наведена схема системного професіографування, як зазначає Є.М.Іванова, є лише орієнтовною, адже містить весь набір основних характеристик трудової діяльності, які обумовлюють взаємовідповідність людини й професії. Насправді ж досліджуються вибірково різні взаємозв'язки, аналіз яких можливий на різних рівнях, так як треба виділяти в структурі діяльності саме ті "зони", вивчення яких забезпечить вирішення поставленого завдання. З цього випливає, що при використанні цієї схеми передбачається творчий підхід [2].

Мал. 1. Загальна орієнтовна схема системного професіографування трудової діяльності людини

Для ілюстрації вищевикладеного положення розглянемо декілька типів професіографування, які спрямовані на вирішення конкретних практичних завдань: інформаційного, орієнтовно-діагностичного, конструктивного, методичного, психодіагностичного [1, 81-140].

Інформаційне професіографування, в основному, призначене для профорієнтаційної та профконсультаційної роботи зі школярами та незайнятим населенням з метою визначення або формування їх інтересів до будь-яких професій. При його побудові слід враховувати, що головна мета полягає в наданні первинної інформації для забезпечення самостійної орієнтації опитант в світі професій. Опис професії повинен мати оглядовий характер, у якому розкриваються її соціально-історичні, й соціально-економічні, й процесуально-результуючі, й педагогічні, а також особистісні, психологічні та психофізіологічні характеристики. При збиранні необхідної інформації, у даному випадку про трудову діяльність, з загальної схеми підлягають вивченню наступні компоненти структури та їх характеристики: 1. Історія та перспективи розвитку трудового процесу. 2. Соціальна структура та спрямованість об'єкту праці. 3. Взаємопов'язаний узагальнений розгляд наступних компонентів структур об'єкту та суб'єкту

праці: трудового процесу, умов праці та операційно-технічної структури праці з професійною когнітивною (наявність знань) і операторною структурою діяльності.

Детальніше ця схема включає такі розділи: 1) соціально-економічна характеристика професії; 2) виробнича характеристика професії; 3) санітарно-гігієнічні умови праці; 4) вимоги професії до індивідуально-психологічних особливостей фахівця; 5) відомості про підготовку кадрів.

Орієнтовно-діагностичне професіографування проводиться в тих випадках, коли не зрозумілі причини низької продуктивності праці, браку продукції, травматизму, аварійності, конфліктності в колективі, плинності кадрів та ін. Цей тип професіографування є орієнтовним, пошуковим. Першочерговою метою психолога в цьому випадку є діагностика, тобто виявлення причини чи причин, які обумовлюють наявність названих фактів. Для встановлення діагнозу необхідно вивчити всі специфічні фактори виробничого середовища, які постійно впливають на людину в процесі діяльності, встановити відповідність їх організації можливостям людини, а також характер взаємозв'язків, які складаються в процесі праці між основними його складовими: суб'єктом праці, предметом, знаряддями та умовами праці. Тут може бути використана вся орієнтовна схема професіографування з вивченням і суб'єктно-суб'єктних, і об'єктно-об'єктних, а також суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків, адже важливо визначити саме ті взаємозв'язки, які мають найбільший негативний вплив. Об'єм матеріалу, який досліджується, обмежується тим, що аналізу підлягає тільки конкретна (гостра) ситуація, яка виявлена в діяльності як несприятлива (брак, травматизм, помилки, аварії, конфлікти і т.п.).

Конструктивне професіографування забезпечує вирішення конкретного практичного завдання з метою видачі обґрунтованих рекомендацій із вдосконалення чи зміни в потрібному напрямку саме тих явищ, які підлягали спеціальному вивченню. Наприклад, ними можуть бути або вдосконалення професійної підготовки спеціалістів, або зниження професійної втомлюваності та травматизму, або вдосконалення процесів нормування й планування праці, скорочення плинності професійних кадрів і зниження конфліктності в колективі та ін. Так, при вирішенні завдань із вдосконалення професійної підготовки кадрів, детальному аналізу підлягають наступні показники: об'єктивні характеристики суб'єкту праці; нормативно-параметричний і морфологічний рівні компонентів структур трудового процесу і операційно-технічної структури праці, що дозволяє визначити нормативно-параметричну і морфологічну будови когнітивного компоненту професійної когнітивно-мотиваційної структури і компонентів операторної структури суб'єкту праці. Такі ж компоненти структури об'єкту праці як історія і перспективи розвитку трудових процесів, соціальна структура і спрямованість об'єкту праці, структура умов праці можуть бути описані у вигляді узагальненого інформаційного повідомлення. При вирішенні завдання, яке спрямоване на підвищення професійної працездатності, детальному аналізу підлягають компоненти наступних структур об'єкту праці: трудового процесу, умов праці і операційно-технічної структури праці, нормативно-параметричний і морфологічний аналіз яких дозволяє гіпотетично визначити операторну структуру діяльності суб'єкту праці та вимоги до емоційно-вольової регуляції суб'єкту праці.

Методичне професіографування дозволяє підібрати або розробити адекватні методи дослідження психологічної структури суб'єкту праці, методи оцінки станів суб'єкту праці при інноваційних змінах структури об'єкту праці, методи оцінки динаміки працездатності та ін. З цієї метою вивчаються нормативно-параметричний та морфологічний рівні структур об'єкту праці: трудового процесу, умов праці і операційно-технічної структури праці. Але, залежно від конкретної мети, можуть бути детально розглянуті будь-які окремі компоненти з названих структур. Так, наприклад, для розробки методів оцінки впливу на суб'єкт праці інновацій при впровадженні автоматизованих засобів праці, детальному аналізу мають підлягати структура трудового процесу, соціально-психологічний компонент структури умов праці та операційно-технічна структура праці для гіпотетичного визначення операторної структури діяльності суб'єкту праці та ступеню складності емоційно-вольової регуляції.

Діагностичне професіографування спрямоване на вирішення таких завдань, як професійна консультація; профпідбір і розподіл кадрів; професійний відбір; атестація та формування резерву кадрів з метою прогностичної оцінки потенційних можливостей людини до опанування конкретної професії, оцінки ступеню сформованості будь-яких окремих здібностей і якостей спеціаліста, оцінки рівня його сформованості як суб'єкту праці. В даному випадку з загальної схеми системного професіографування нормативно-параметричні та морфологічні характеристики трудового процесу, умов праці і операційно-технічної структури праці цілеспрямовано піддаються селекції (вибірковому виділенню) тих ознак, які об'єктивно характеризують складність конкретної діяльності (багатоозначовість, багатоелементність, неритмічність і частота подання інформації, висока швидкість і точність розпізнавання та виконання і т.п.), а також суб'єктивно ускладнюють актуалізацію операторної структури діяльності та емоційно-вольову регуляцію суб'єкту праці. Поряд з цією інформацією для здійснення діагностичного професіографування необхідним є вивчення й ряду інших характеристик об'єкту праці (історія і розвиток трудового процесу, соціальна структура і спрямованість об'єкту праці) та суб'єкту праці (об'єктивні характеристики, соціальна когнітивно-мотиваційна і професійна когнітивно-мотиваційна структури).

Таким чином, загальна схема системного професіографування є орієнтовною основою для побудови програм психологічного вивчення людини в трудовій діяльності, якою повинні оволодіти майбутні вчителі трудового навчання та технологій. Для цього вони вивчають спеціальний курс «Професіологія», під час якого на основі проведених досліджень конкретної професії за спеціальними методиками складають інформаційні професіограму і професіографічну картку професії. В цьому й полягає гуманістичний аспект професіологічної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання і технологій. Подальшого вивчення, на наш погляд, потребують питання компетентнісного підходу до профорієнтаційної взагалі і професіологічної зокрема підготовки майбутніх вчителів трудового навчання і технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иванова Е.М. Основы психологического изучения профессиональной деятельности / Е.М. Иванова. – М.: МГУ, 1987. – 207 с.

2. Иванова Е.М. Психотехнология изучения человека в трудовой деятельности: учебно-метод. пособие для студентов фак-в психологии / Е.М. Иванова. – М.: Изд-во МГУ, 1992. – 94 с.
3. Климов Е.А. Введение в психологию труда / Е.А. Климов. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 199 с.
4. Климов Е.А. Психология и профессиональный путь человека / Е.А. Климов // Школа и производство. – 2000. – № 7. – С. 77-80. – № 8. – С. 71-77.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
6. Ломов Б.Ф. Вопросы общей, педагогической и инженерной психологии / Б.Ф. Ломов. – М.: Педагогика, 1991. – 296 с.
7. Професіологія: програма вибіркової навчальної дисципліни підготовки бакалавра напряму 6.010103 „Технологічна освіта” спеціальності “Вчитель технологій і креслення” / розробник програми: М.С. Янцур, канд. пед. наук, професор. – Рівне: РДГУ, 2016. – 10 с.
8. Янцур М.С. Класифікація, аналіз та опис професій з практикумом: навчально-монографічний посібник (гриф МОНУ від 18.10.2006 р. №1.4/18-Г-931) / М.С. Янцур. – Рівне: РДГУ, 2006. – 250 с.
9. Янцур М.С. Основи професіографії з практикумом: навчальний посібник для студентів / М.С. Янцур. – [2-е вид. доповнене]. – Рівне: МОНУ РДГУ, 2001. – 224 с.
10. Янцур М.С. Підготовка фахівців з профорієнтації до здійснення професіографічних досліджень та розробки професіографічних матеріалів / М.С. Янцур // Проблеми трудової і професійної підготовки: науково-методичний збірник. Вип. 4. – Слов'янськ: „Печатный двор”, 2001. – С. 34-39.
11. Янцур М.С. Професіологія з практикумом: навчальний посібник: для студентів напряму підготовки «Технологічна освіта» / М.С. Янцур. – Рівне: РВВ РДГУ, 2017. – 190 с., з іл.
12. Янцур М.С. Професіологічна підготовка майбутніх вчителів трудового навчання та технологій / М.С. Янцур // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: збірник наукових праць: наукові записки РДГУ. Вип. 16 (59). – Рівне: РДГУ, 2017. – С.165-169.

REFERENCES

1. Ivanova E.M. Osnovy psihologicheskogo izuchenija professional'noj dejatel'nosti / E.M. Ivanova. – M.: MGU, 1987. – 207s.
2. Ivanova E.M. Psihotehnologija izuchenija cheloveka v trudovoj dejatel'nosti: ucheb.-metod. posobie dlja studentov fak-v psihologii / E.M. Ivanova. – M.: Izd-vo MGU, 1992. – 94 s.
3. Klimov E.A. Vvedenie v psihologiju truda / E.A. Klimov. – M.: Izd-vo MGU, 1988. – 199 s.
4. Klimov E.A. Psihologija i professional'nyj put' cheloveka / E.A. Klimov // Shkola i proizvodstvo. – 2000. – № 7. – S. 77-80. – № 8. – S. 71-77.
5. Leont'ev A.N. Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost' / A.N. Leont'ev. – M.: Politizdat, 1975. – 304 s.
6. Lomov B.F. Voprosy obshhej, pedagogicheskoi i inzhenernoj psihologii / B.F. Lomov. – M.: Pedagogika, 1991. – 296 s.
7. Profesiologhiya: prohrama vybirkovoi navchal'noi dystsypliny pidhotovky bakalavra napryamu 6.010103 „Tekhnolohichna osvita” spetsial'nosti “Vchytel' tekhnolohiy i kreslennya” / rozrobnyk prohramy: M.S. Yantsur, kand. ped. nauk, profesor. – Rivne: RDHU, 2016. – 10 s.
8. Yantsur M.S. Klyasifikatsiya, analiz ta opys profesiy z praktykumom: navchal'no-monohrafichnyy posibnyk (hryf MONU vid 18.10.2006 r. № 1.4/18-H-931) / M.S. Yantsur. – Rivne: RDHU, 2006. – 250 s.
9. Yantsur M.S. Osnovy profesiohrafii z praktykumom: navchal'nyy posibnyk dlya studentiv / M.S. Yantsur. – [2-e vyd. dopovnene]. – Rivne: MONU RDHU, 2001. – 224 s.
10. Yantsur M.S. Pidhotovka fakhivtsiv z proforiyentatsiyi do zdiysnennya profesiohrafichnykh doslidzhen' ta rozrobky profesiohrafichnykh materialiv / M.S. Yantsur // Problemy trudovoi i profesinyoi pidhotovky: naukovu-metodychnyy zbirnyk. Vyp. 4. – Slov'yans'k: „Pечатnyj dvor”, 2001. – S. 34-39.
11. Yantsur M.S. Profesiologhiya z praktykumom: navchal'nyy posibnyk: dlya studentiv napryamu pidhotovky «Tekhnolohichna osvita» / M.S. Yantsur. – Rivne: RVV RDHU, 2017. – 190 s., z il.
12. Yantsur M.S. Profesiologichna pidhotovka maybutnikh vchyteliv trudovoho navchannya ta tekhnolohiy / M.S. Yantsur // Onovlennya zmistu, form ta metodiv navchannya i vykhovannya v zakladakh osvity: zbirnyk naukovykh prats': naukovy zapysky RDHU. Vyp. 16 (59). – Rivne: RDHU, 2017. – S.165-169.

Н.С. ЯНЦУР. ГУМАНИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСИОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ТРУДОВОГО ОБУЧЕНИЯ И ТЕХНОЛОГИЙ.

В статье определены и обоснованы основы гуманистического аспекта профессиологической подготовки будущих учителей трудового обучения и технологий. Раскрыто содержание этого аспекта с позиций деятельностного подхода. Описано общую схему системного профессиографирования трудовой деятельности человека как основы профессиологической подготовки этих учителей.

Ключевые слова: гуманистический аспект, профессиология, трудовая деятельность, профессиографирование, учитель трудового обучения и технологий.

N.S. YANTSUR. GUMANISTIC ASPECTS OF PROFESSIOLOGICAL PREPARATION OF FUTURE TEACHERS OF LABOR TRAINING AND TECHNOLOGIES

The article defines and substantiates the foundations of the humanistic aspect of the profессиological preparation of future teachers of labor training and technologies. The content of this aspect from the standpoint of the activity approach is disclosed. The general scheme of system profессиography of human labor activity as a basis for the profессиological preparation of these teachers is described.

Key words: humanistic aspect, profессиological, labor activity, profессиography, the teacher of labor training and technology.

Рекомендовано до друку.
Д-р. психол. наук, проф. В.М. Ямницький.
Одержано редакцією 12.06.2017 р.